

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT

Megjelenik minden hónapban július és augusztus kivételével.	SZERKESZTI Dr. BORBÉLY ISTVÁN TANÁR.	Szerkesztőség: a szerkesztő címén Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium. Kiadóhivatal: a „Minerva” r. t. címén Cluj—Kolozsvár, Str. Baron Pop (volt Brassai-utca) 5. szám.
Előfizetési ára egész évre belföldön 250 lej; külföldön 300 lej.		

KRÍZA JÁNOS.

Én most a székely népet költetem, költőn helyettem — ez egy kissé kényelmes dolognak látszik ugyan, de hadd próbálják hát más székelyek is utánam, Kríza—Gyulaihoz (1862. jul. 11.). Vadrózsák 1911. é. kiad. II. k. 383. l.

Halálának ötvenedik évfordulója (márc. 26.) a kegyeletes ráemlékezésnek több látható jelét váltotta ki. Utódai annak az ifjúságnak, amelyet egykor ő is oktatott és nevelt, a kolozsvári unitárius kollégium diákjai, ünnepélyt rendeztek tiszteletére. S kik mai munkásai annak a mezőnek, amelyen egykor ő is forgolódott és vezér volt, az *Unitárius Könyvtár* 2-ik füzete gyanánt kiadták dr. *Versényi György* nagy szorgalommal és gondosan megírt Kríza jellemzését a *Budapesti Szemléből*. Több napilap is ráirányította a figyelmet a Kríza életére és munkásságára. A rá gondoló és koszorúfonók seregéből nem hiányozhat folyóiratunk sem. Hisz első füzeteink még mint *melléklet* jelentek meg; melléklete annak a folyóiratnak, a *Keresztény Magvető*-nek, amelynek megindulása és fennmaradása épen a Kríza támogatásával történt. De figyelmen kívül hagyva ezt a különben is anyagilag és szellemileg teljesen önálló s pusztán csak formai viszonyt, túl a napi és a felekezeti alkalmosságán és szálon: szent kötelesség és biztató öröm e helyen is föl idéznünk a Kríza sajátosan erdélyi és mégis klasszikus alakját, pályáját.

Sajátosan erdélyi! Erdővidéken, Nagyajtán született, ott ismerte meg a betűt. Toroczkón, Székelykeresztúron és Kolozsvárt folytatta tanulmányait mindig mint eminens diák. Két évig a berlini egyetemnek volt hallgatója. Hazajöve elfoglalta a ko-

lozsvári unitárius egyházközség papi hivatalát, amellyel azonban erdélyi szokás szerint tanári teendők ellátása is együtt járt. A családi gondok hordozásán kívül nincs felekezetének, sőt fájának olyan közügye, ahonnan az ő munkássága hiányzott volna. Nemcsak nem hiányzott, de egyenesen előbbre vitte az ügyeket bölcs és mégis gyakorlati irányú buzgósága. A lelkiismeretes és fáradhatatlan tevékenység viszont megszerezte számára azt, ami után mások hasztalan szoktak lihegve futkosni, az elismerésnek, a becsülésnek pálmáját. Felekezete a püspöki méltóságot ruházta rá, a Magy. Tud. Akadémia s a Kisfaludy Társaság tagjai közé választotta. S a hivatali és külső kitüntetések és elismerések mellett személyiségének emelkedett és összhangzatos jellemvonásai biztosították számára a barátság, a rokonszenv egyéni és társadalmi melegét és ragaszkodását itthon és az Erdélybe sűrűn ellátogató angol és amerikai férfiak részéről.

Sajátosan erdélyi az ő pályája. Egy kicsi székely faluból a tudomány szomjuhozása, a műveltség keresése el-fölviszi a berlini egyetem falai közé. Már megválasztott pap, de még mindig diák marad, hogy egész fővel lehessen pásztor. Családjának gondviselője, hiveinek pásztora, az ifjúságnak nevelője. Istennek igéjét hirdeti s a népi ige szépségét gyűjtögeti. Az ifjúság előtt a kathedrán a dogmákat fejtegeti, de ha kell, hírlapíróskodik. Költő és nyelvtudós. Főpásztor, akinek hivatása az egyházi fegyelem épsége fölött szigorúan őrködni, de nagy lélek, aki a vétő egyházi szolgákat legfőlebb csak az áthelyezéssel inti javulásra. Addig keveri, osztja őket, amíg valahol csak beválnak.

Ilyen sokféle és emnyire egymástól különböző, sőt ellentétesnek látszó feladat elvégzése csak Erdélyben s csak az erdélyi ember vállára szokott súlyosodni. Az erdélyi embernek, akár főrangú volt, akár a pórosztályhoz tartozott, sohasem volt megadva az élet *egyirányú* folytatása. Ez a keleti kényelem, ez az egyirányúság előttünk, erdélyiek előtt, ismeretlen. Nálunk a falusi paraszt, a székely gazda is ezermester: földműves, kereskedő, iparos egy személyben. Jókai összes ezermesterei között előttem a legkedvesebb, mert legvalószínűbb, épen a székely *Czírjék* Boldizsár a *Damokosokban*. Főuraink is — a kevés emlékezetre érdemteleneken kívül — hasonlóképp rá voltak kényszerülve, hogy egyszerre legyenek gazdák és politiku-

sok, kardforgatók és tudósok, naív költők és ravasz diplomata-
ták. S a közép osztály, az u. n. szellemi munkások, a hono-
ráciorok? Gondoljunk csak az Apáczaiak, Páriz Pápaik, Szász
Károlyok, a Brassaik és Buczy Emilek példájára, akiknek cso-
portjába tartozik Kriza is. Mi jellemzi őket? Mi a közös vonás
pályájukban? Először is a hivatali teendők égő lelkiismerettel
hordozása. De azon túl és azon felül a *polihisztorság*. Az er-
délyi embernek, úgy tetszik, csak Briareusként lehet és szabad
élni. Száz ésszel s kétszer annyi karral kell dolgoznia, és pedig
nem immel-ámmal, de egész férfiúként. Innen az erdélyi ember
önbizalma, olykor hetykesége, amelyet Kriza is megpendít
egyik versében:

Valamihez kezem fog,
Mint a villám haladok.
Egy legény is velem ma
Vesdit nem dolgozhatna.

(Vadrózsák, 1911, é. kiadás. I. k. 416 l.)

E sokirányú munka teljesüléséből származik az erdélyi
magyar lélek önbizalma, elszántsága. De ezzel áll kapcsolat-
ban a Gyulai Pál és Kemény Zsigmond által annyiszor emle-
getett erdélyi makacsság és különtség is. Ők maguk is példái
ennek a makacsságnak és különtségnek. De vajon nem talál-
kozunk-e e makacssággal és különséggel lépten nyomon Er-
dély történetében és társadalmi életében egyaránt. Bárótzai és
Kún Kocsárd, a százéves Brassai vagy az élet delén kidőlt
Seprődi János nem épen idevágó példák?

Pedig a számot ugyancsak lehetne szaporítani. S ha az
erdélyi ember sorsát tovább vizsgáljuk ebben az irányban, elju-
tunk annak legmélyebb gyökeréig: a zordon tragikumig. A
tehetségében és teljesített sokirányú becsületes munka önérzé-
tében bízó lélek makacsul ragaszkodik a maga axiomáihoz,
igazához. De az élet elkülöníti, különccé teszi. S már ez maga
is, a Mikes Kelemenek sorsa, tragikus. Avagy nem tragikus-e
annak a keletet és nyugatot bejárt enyedi tanárnak a pályája,
aki ragaszkodva elveihez, java munkaerejével nyugalomba lép
s kereken huszonöt éven át még a háza kapuját se lépi át?
S hány Décsei Károlyt — így hívták — lehetne még felsorolni
akár a távolból, akár a közvetlen közelből. De ismétlem, az
erdélyi tragikumnak ez a típusa csak szánalmas, de nem félel-

mes. Az elkülönülő néha abban a szerencsés helyzetben van, hogy a sors kereke nem dörög át rajta, nem zúzza szét azonanl testileg-lelkileg. De ott van a Péchy Simonok és Teleki Mihályok, a Kőrösi Csomák és Désy Zoltánok hosszú sora, félelmes tragédiája. Makacsságukban nem ugrottak félre a sors gördülő kereke elől, összeomlásukkal tették teljessé azt az erdélyi tragédiát, amelyet irodalmunkban nem reális ok nélkül épen a székely népballadák és a Kemény Zsigmond regényei tárnak fel a lelket katharizsra döböntő erővel.

A Kriza szép pályája tipikusan erdélyi, de mentes ettől a döbbenetes tragikumtól. Ezer kézzel s egy polihisztor rákészsütségével dolgozik. De szívóssága nem fajult el makacssággá, sem önérzete különcködéssé. Pedig *eredeti* költeményeiben már Petőfi előtt a népies nemzeti iránynak hivatott művésze. S *Vadrózsái* valósággal meglepték az irodalom világát s az elismerésnek, a dicséretnek szokatlanul meleg üdvözlétevel fogadta a két magyar haza: kritikusok és közönség egyaránt.

Aránylag nem nagy számú eredeti költeményeiben az indíték legtöbbször az erdélyi magyar-székely népélet köréből való. Kedves műfaja a szonett, az epigramma, ritkábban az óda, legtöbbször a lírai dal. Sohasem a túláradó érzelmesség, inkább a kedélyes reflexzió kap meg, amely még lírai dalaiiban is epigrammái csattanóval oldódik fel. A lírai előkészítő részben — épen mint a népdalban — nem egyszer ott ül még a Kölcsey—Bajzáék szentimentalizmusa, míg a feloldásban, a reflexziót jellemző csattanóban pajzán gúny és szatirikus csipkedés jut kifejezésre. Epigrammái és szatirái a görög-német klasszicizmus és a Kazinczy hatását mutatják s lírai költeményeinek is egy része. Ámde kivált az a hűsz dal, amelyiket a *Vadrózsákba* is felyett, de amelyek később a Kisfaludy-társaság kiadványában is helyet foglalnak, formában is népies nemzeti jellegűek, tartalomban pedig épen erdélyiek. Nehány verse, mint a *Hazatérő katona*, *Ének az elvetett magról*, *Erdővidék az én hazám* benne él az irodalmi köztudatban. Egyik költeménye meg épen népdallá vált a Szentirmay Elemér melódiájában:

A kis leány kertjibe
Rózsát szed a keblibe.
Nem tudja a kis szedő:
Maga legszebb rózsátó.

Akinek kereken másfélszáz eredeti és fordított verséből félszáz esztendő után is ennyi *eleven erő* hat ki egy nemzet lelkére, kultúrájára, az nemcsak korának, de a halhatatlanságnak is tudott írni, művész volt.

Eredeti verseinek is meg van a fontos szellemtörténeti értéke: Uniót, közsabadságot hirdettek s a népies-nemzeti irány előhírnökei voltak. A *Vadrózsák* nagy benső értékének jelzésére még elég puszta leírni vagy kimondani nehánynak a címét: *Kádár Kata, Kőműves Kelemenné, Barcsay*; vagy a mesék közül a *Két gazdag ember gyermeke*.

A *Vadrózsák* fontossága nyelvészeti és irodalomtörténeti. Gazdagította nyelvészeti ismereteinket a székely nyelvjárás tájzavainak tömegével, a székely szólások és kifejezések eredetiségével. Mert Kriza ebben is képviseli az erdélyi sorsot. A Kisfaludy-társaságot, Erdélyi Jánost megelőzi (már 1842-ben előfizetési felhívást bocsát ki a kész anyagra). Aztán pontos, lelkiismeretes gyűjtő, úgy, hogy gyűjtését nem kell revideálni. De erdélyi abban is, hogy várnia kellett a Mecenast, gróf Mikó Imrét, hogy művét kiadhassa. De a nyelvészeti jelentőségénél nagyobb a *Vadrózsák* esztétikai, irodalomtörténeti értéke. Rózsákat szedett össze olyan vidékről, amelyeket különösen a Királyhágón túlról ide néző szem kopárnak tartott. Kincset tárt föl, amelyik a legfejlettebb irodalomban is páratlan fényrel ragyog. Kincset tárt föl, amelyikben ott tündöklük a székelység lelkének és sorsának évszázadok távolán át is hozzánk szűrődő fénye, világot szórva nemcsak minden későbbi meseköltőnknek és balladairónknak, de még a mesternek, Arany Jánosnak is a szemei elé.

Amit alkotott, erdélyi módon, székelyül csinálta meg. Költészetének egyes elemeit az idő se örölte meg; gyűjtői tevékenységének lelkiismeretességét és kitűnő módszerét meg épen folyton-folyvást igazolja. Sőt épen a legújabb nyelv és történettudományi vizsgálatok egyre valószínűbbé teszik a hún-székely származás hagyományában való hitét és kultuszát is. Kriza a krónikák hún-székely genealogiáját nemcsak átvette és vallotta, de a népköltészet adataival mintegy igazolta és erősítette. És a legújabb kutatások (Gombócz, Hóman, gróf Zichy Béla) hasonló eredmény felé vezetnek, habár a bizonyítékokat nem a költészet naiv világából veszik.

Munkásságának méltánylásáért nem kellett az utókorra

apellálnia. Érdemét elismerték, magasztalták még élteben. De ő nem volt makacs. Közép útján haladt az életnek, mondja tanítványa és személyes ismerőse, a tudós Jakab Elek. „Keveset írt, de azon rajta volt a Múzsza csókja és édessége. Ritkán szólalt meg s mindig kérve, sürgetve, *sohasem dicsvágyból.*” (Ugyanő: Kríza-album 22. l.) Meglehet, ha makacsabb, ha szellemének gazdagságát nagyobb dicsvággal szórja szét, alkotott volna még szebbet, még maradandóbbat; többet minden esetre. Azonban valami csodálatos bölcsesség kormányozta érzelmeit s nem esett a makacsság bűnébe; elkerülte a *hübrisz* okozta tragikumot, az erdélyi sors zordon elkülönülését s önemésztő tépelődését.

Kríza pályája tipikusan erdélyi, de tragikum és zordon-ság nélkül való. Úgy is mondhatnám: szerencsés. De minthogy nem véletlenségből, hanem bölcsességével, vallásosságával, szív-jóságával, emberszeretetével, röviden: a szellemnek csodálatos öntudatosságával maga rendezte szép harmóniába életének sokszerű ütemeit: pályájának fáradalmaival és fényét, örömét és bánatát, naphoz kötött s napi érdekű tetteit és el nem muló alkotásait ez a szó fejezi ki: *klasszikus.*

... Alig voltam diáknyi ember, mikor a *Vadrózsákból* olvasgatni kezdtem. S mikor arra voltam kíváncsi, hogy ki az a Kríza János, aki a székely nép ajakáról e rózsákat egybe-gyűjtögette, azt a kurta feleletet kaptam: unitárius püspök. E feleletre, hogy, hogy nem, ma sem tudom, de egy kép rajzoló-dott bele tudatomba Krízáról: egy nagyon nyugodt, egészen a fenségesig méltóságos arc, amelyiken a komoly tudományt s végtelenbe néző bölcseséget hirtelen ellepi valami halványpiros mosolygás s úgy szólítja maga elé a nótázó, balladázó falusi székelyeket. Ahogy a tölgy néz alá a tövénél illatozó ibolyára. Ilyennek *sejtettem* akkor őt.

Ma már *tudom*, hogy a Kríza személyének klasszicitása nem hirtelen felvillanó ösztönös *kép*, de élő és termékeny *valóság.*

* * *

Végül hadd mutassak rá most is s ezúttal épen a Kríza pályájára és emlékére gondolva arra a kötelességünkre, hogy folytatni kell azt, amit ő elkezdett a székely nép körében. A székely néplelket még nem ismerjük eléggé és minden vonatkozásában. A Kríza gyűjtötte *Vadrózsák* csak egy sziget (az

igaz, hogy rajta van Ceylon bűbája) a székely néplélek ismeretlen oceánjában. S van még mellette egy-két hasonló sziget. De azon túl csak zátonyok s ismeretlen hullámok. Pedig a romániai magyarságból mégis csak a székely nyelvjárás, a székely néplélek foglalkoztatta legtöbbit a tudományt (nyelvészetet, ethnográfusokat) és a költészetet. S ha így vagyunk a székelyek magyarságával, mennyi feladat tornyosul elénk a megyékben és a kapcsolt részeken? S e téren minden késedelem veszteség. Pedig már rég megmondta a fejér-nyikómelléki házasító dal is:

A vilóját akkó szödik,
Mikó reggel harmat fémlik.
Mett ha ekkó le nem szödik,
Gyöngé széne evátozik.

(Vadrózsák. 1911. é. kiadás I. k. 177. l.)

Igen, van még sok viola leszedni való.* Ha most nem szedik le, gyöngé széne elváltozik, elpusztul. S kik lehetnének a leszédésre inkább hivatottak, mint épen az érettebb ifjúság, a különböző felekezetek papjai és tanítói? Kríza is már ifjan hozzákezdett nagybecsű gyűjteménye anyagának összeszedéséhez s később is, mint pap és tanító állandóan folytatta. Ebben az egy gondban mégis makacsul kitartott — haláláig. Papok és tanítók s akiben az életnek ifjúi ereje lüktet, folytassuk a Kríza munkáját! Ez a legszebb, legdícsőbb hála, amit emlékének adhatunk. Ő maga is azt hagyta testamentumul:

Próbálják más székelyek is utánam!

Dr. Kristóf György.

* Példának idézhetem a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV. köteteként csak az imént kiadott *Nagyszalontai gyűjtést*. Budapest, 1924. XXXIII. + 370. lap.